

PROBLÉM
BOLESTI

C. S. Lewis

CS Lewis

Problém bolesti

Vydala Porta libri Bratislava v roku 2024 ako svoju 190. publikáciu.

Published by Porta libri under license from the CS Lewis Company Ltd.

The Problem of Pain by C. S. Lewis © C. S. Lewis Pte Ltd. 1940

www.cslewis.com

All rights reserved.

Z anglického originálu preložila Eva Baloghová.

Jazyková úprava: Jana Lučeničová

Grafický dizajn a DTP: Karol Prudil – karolprudil.sk

epub:Radovan Rumanovič

Porta libri

Legionárska 4

811 07 Bratislava

Telefón: 02 – 55 64 08 68

porta@porta.sk

www.porta.sk

www.cslewis.com

ISBN 978-80-8156-273-0

Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná, uložená do informačných systémov ani inak rozširovaná (elektronicky alebo mechanicky) bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Porta libri
knižné vydavateľstvo

Venované Inklingom

Syn Boží trpel. Trpel až na smrť.

Syn Boží trpel. Trpel až na smrť.

Nie preto, aby ľudia netrpeli.

Ale aby trpel podobne, ako oni trpia.

George MacDonald

Nevyslovené kázne, 1. séria

Predslov

Keď mi pán Ashley Sampson navrhol, aby som napísal túto knihu, požiadal som o dovoľenie napísať ju anonymne. Ak by som mal totiž vyjadriť svoje presvedčenia o bolesti, boli by to vyhlásenia svedčiace o ohromnej morálnej statočnosti – a každému, kto ma pozná, by z toho asi bolo do smiechu. Moja požiadavka bola zamietnutá, pretože edícia, v ktorej mala kniha vyjsť, anonymitu nepripúšťala. Ale pán Sampson prišiel s vynikajúcim nápadom: môžem napísať predslov, v ktorom čitateľov upozorním, že podľa toho, čo píšem, v skutočnosti nežijem! A ja ho teraz s nadšením poslúchnem a slovami starého dobrého Waltera Hiltona sa hneď na začiatku priznávam, že v celej tejto knihe „som tak ďaleko od pravého prežívania toho, o čom hovorím, že mi zostáva len prosieť o zľutovanie a túžiť po ňom, ako sa len dá“.¹ A predsa, práve vďaka tomu je tu jedna vec, ktorú mi nie je možné vytýkať. Nik o mne nemôže povedať, že sa „smeje z jaziev ten, čo nikdy nepocítil ranu“. Nikdy v živote

som ani na okamih nebol v stave mysle, v ktorom by mi už len predstava vážnej bolesti pripadala čo len trochu znesiteľná.

Ak je na svete človek, ktorý nepodceňuje tohto protivníka, som to ja. Musím tiež dodať, že jediným cieľom tejto knihy je vyriešiť intelektuálny problém, ktorý problém bolesti a utrpenia otvára. Nikdy som nebol taký hlupák, aby som si o sebe myslel, že som kvalifikovaný pre oveľa vznešenejšiu úlohu viesť ostatných k morálnej odvahe a trpezlivosti uprostred bolesti. A čitateľom nemôžem ponúknuť nič viac než svoje presvedčenie, že pre znášanie bolesti trocha odvahy pomáha viac než mnoho vedomostí. Ale trocha súcitu pomáha viac než mnoho odvahy a aj tá najmenšia kvapka Božej lásky je lepšia než to všetko dohromady.

Ak tieto stránky bude čítať nejaký skutočný teológ, hneď mu bude

jasné, že ich písal laik a amatér. Až na posledné dve kapitoly, ktoré sú, priznávam, dosť špekulatívne, som sa snažil jednoducho preformulovať odveké a ortodoxné doktríny. Ak je niektorá časť knihy „originálna“, v zmysle novátorská a neortodoxná, stalo sa tak proti mojej vôli a v dôsledku mojej nevedomosti. Píšem ako laik anglikánskej cirkvi, no snažil som sa vyhnúť čomukoľvek, čo nevyznávajú všetci pokrstení a praktizujúci kresťania.

Keďže toto nie je nejaká vedecká práca, neobťažoval som sa pátrať po presných zdrojoch myšlienok a ideí a uvádzam len tie citácie, ktoré boli ľahko dostupné. Každý teológ ľahko rozozná, ako málo som toho prečítal.

C. S. Lewis

Úvod

Udivuje ma sebavedomie, s akým sa niektorí ľudia púšťajú do vysvetľovania Boha. V rozpravách adresovaných neveriacim začínajú dokazovaním existencie Boha na základe fungovania prírody... čitateľom to však poskytuje len ďalší dôvod pokladať dôkazy nášho náboženstva za veľmi chabé... Je pozoruhodné, že žiadny kanonický autor nikdy nepoužil prírodu, aby dokázal Boha.

Pascal Pensées, IV, 242, 243.

Keby mi pred pár rokmi, keď som bol ešte ateista, dal niekto otázku „Prečo neveríš v Boha?“, moja odpoveď by znela asi takto: „Len sa pozrite na vesmír, v ktorom žijeme. Prevažná časť pozostáva z totálne temného a nepredstaviteľne studeného prázdneho priestoru. Telesá, ktoré sa pohybujú v tomto priestore, sú v porovnaní s ním také nepatrné a je ich tak málo, že aj keby každé z nich bolo preplnené dokonale šťastnými bytosťami, stále by bolo ťažké uveriť, že život a šťastie nie sú iba vedľajším produktom síl, ktoré vyprodukovali vesmír. Vedci sa však domnievajú, že veľmi málo slnk vo vesmíre má nejaké planéty; a aj v našej vlastnej slnečnej sústave je veľmi nepravdepodobné, že iná planéta okrem Zeme dokáže udržať život. A aj samotná Zem existovala bez života milióny rokov a možno bude existovať milióny rokov aj po tom, ako na nej život zanikne. A aké to vlastne je, kým ten život na nej trvá? Je to zariadené tak, že všetky jeho formy sa udržiavajú pri živote len tým, že lovia jedna druhú. U nižších foriem tento proces zahŕňa iba smrť, ale u vyšších foriem sa objavuje vlastnosť zvaná vnímanie, čo znamená, že smrť je u nich sprevádzaná bolesťou. Živé tvory spôsobujú bolesť už len svojím narodením, žijú vďaka spôsobovaniu bolesti a v bolesti aj väčšinou umierajú. U najkomplexnejšej zo všetkých bytostí, u človeka, sa objavuje ešte ďalšia

vlastnosť, ktorú nazývame rozum. Vďaka rozumu dokáže svoju vlastnú bolesť predvídať, čo je sprevádzané prenikavým mentálnym utrpením, a dokáže predvídať aj svoju vlastnú smrť, i keď dychtivo túži po udržaní života. Rozum tiež umožňuje človeku vytvárať množstvo geniálnych spôsobov, ako iným ľuďom a aj nižším živočíchom spôsobovať oveľa väčšiu bolesť, než by bolo potrebné. Túto moc človek naplno využíva. Jeho dejiny sú z veľkej časti záznamom zločinov, vojen, chorôb a strachu. Sú prerušované okamihmi šťastia, ktoré sú dosť dlhé na to, aby človeka počas nich trápili obavy, že o ne príde, a keď o ne príde, aby si tie stratené šťastné okamihy bolestne pamätal. Tu a tam sa ľuďom stáva, že svoje podmienky trochu vylepšia a objavuje sa to, čo nazývame civilizácia. Ale všetky civilizácie zanikajú a dokonca aj keď trvajú, spôsobujú svoj vlastný druh utrpenia, ktorý pravdepodobne preváži nad úľavou od normálnej ľudskej bolesti, ktorú priniesli. Nikto nebude protirečiť, že naša súčasná civilizácia sa už niečoho takého dopustila. A je tiež veľmi pravdepodobné, že aj ona pominie tak ako jej predchodkyne. A aj keby nepominula, čo potom? Ľudský druh je odsúdený na zánik.

Každý druh, ktorý vznikne v ktorejkoľvek časti vesmíru, je odsúdený na zánik; lebo vesmír, ako nám tvrdia, speje k zániku a jedného dňa bude jednotvárnym nekonečnom homogénnej hmoty nízkej teploty. Všetky príbehy skončia v ničote: nakoniec sa ukáže, že život bol iba prechodným úšklabkom na idiotskej tvári nekonečnej hmoty. Ak chcete odo mňa, aby som veril, že toto je dielo nejakého dobroprajného a všemohúceho ducha, odpovedám, že všetky dôkazy ukazujú opačným smerom. Buď nie je za vesmír zodpovedný žiadny duch, alebo je ten duch voči dobru a zlu úplne ľahostajný, alebo je to jednoducho veľmi zlý duch.“

Ani vo sne mi však vtedy nenapadla jedna otázka. Nikdy som si nevšimol, že už zo samotnej sily a ľahkosti pesimistického argumentu vyvstáva istý problém. Ak je vesmír taký zlý alebo len spolovice taký zlý,

ako pre všetko na svete ľudským bytostiam vôbec napadlo pripísať existenciu vesmíru činnosti múdreho a dobrého Stvoriteľa? Ľudia sú možno blázni, ale takíto hlúpi určite nie sú. Priamo odvodiť biele z čierneho, predpokladať dobrý koreň na základe jedovatého kvetu, pozorovať nezmyselný výrobok a usúdiť, že je dielom nekonečne múdreho remeselníka, podkopáva všetky dôvody viery. Naša skúsenosť s tým, čo predvádza vesmír, nikdy nemohla byť základom náboženstva. Náboženstvo vzniklo a udržalo sa napriek tomuto vesmírnemu predstaveniu a muselo byť získané z úplne iného zdroja.

Bolo by chybou argumentovať, že naši predkovia boli nevzdelaní, a preto sa utešovali ilúziami o prírode, ktoré už vedecký pokrok stihol vyvrátiť. Po celé stáročia, počas ktorých všetci ľudia verili, bola dobre známa nočná mora prázdnoty a rozľahlosti vesmíru. V niektorých knihách sa dočítate, že ľudia stredoveku pokladali zem za plochú a hviezdy sú k nej blízko, ale to je lož. Od starovekého astronóma Klaudia Ptolemaia vedeli, že Zem je matematický bod, ktorého veľkosť je úplne zanedbateľná v porovnaní so vzdialenosťou stálych hviezd, ktorá sa v bežne známych stredovekých textoch odhadovala na stosedemnášť miliónov míľ. A v ešte skorších dobách, dokonca už od počiatkov, tu boli oveľa konkrétnejšie veci, z ktorých ľudia museli mať rovnaký pocit nepriateľskej nesmiernosti. Prehistorickému človeku musel pripadať nekonečný už len susediaci les; a toto hrozivo cudzie a nepriateľské „čosi“, čo si my vieme spojiť s kozmickým žiarením a chladným vesmírom, mu chodilo ňuchať a vyť každú noc k dverám. Bolesť a plytvanie ľudskými životmi si ľudia v každom historickom období uvedomovali rovnako. Naše vlastné náboženstvo sa začína medzi Židmi, malým národom vtesnaným medzi dve obrovské vojnové mocnosti, ktorý trpel porážku za porážkou a viackrát bol odvedený do zajatia (niečo ako Poľsko či Arménsko so

svojimi tragickými dejinami porazených). Je holým nezmyslom zaraďovať bolesť medzi objavy vedy. Odložte na päť minút túto knihu a zamyslite sa nad faktom, že všetky veľké náboženstvá sa dávno hlásali a praktizovali vo svete, ktorý nepoznal chloroform.

V každom období dejín by teda bolo odvodzovanie dobroty a múdrosti Stvoriteľa z toho, čo sa dialo na tomto svete, rovnako absurdné; a nikdy sa to tak ani neodvodzovalo.² Náboženstvo má iný pôvod. Pri čítaní nasledujúcich riadkov je nutné uvedomovať si, že nemám v úmysle *primárne* obhajovať pravdivosť kresťanstva, ale opísať jeho vznik – čo je podľa mňa nutné, ak máme problém bolesti umiestniť do správneho kontextu.

V každom rozvinutom náboženstve nachádzame tri ohnivé či prvky a v kresťanstve nachádzame ešte o jeden navyše. Prvým z nich je niečo, čo profesor Otto nazýva stretnutie s numinóznym. Ak ste sa ešte nestretli s týmto pojmom, môžete sa s ním zoznámiť pomocou nasledujúceho príkladu. Predstavte si, že vám niekto povie, že vo vedľajšej miestnosti je tiger: vedeli by ste, že ste v nebezpečenstve a pravdepodobne by ste pocítili strach. Keby vám však povedali: „Vo vedľajšej miestnosti je duch“ a vy by ste tomu uverili, zaiste by ste cítili niečo, čo sa často nazýva strach, ale bol by to strach iného druhu. Nebol by založený na skúsenosti s nebezpečenstvom, pretože nikto sa v prvom rade nebojí ducha preto, čo by mu duch mohol urobiť. Strach v ňom jednoducho vyvoláva fakt, že je to duch. Nie je to ani tak nebezpečné ako skôr „záhadné“ a onen špeciálny typ strachu, ktorý to vyvoláva, by sme mohli nazvať *hrôzou* či *úzkosťou*. Pri skúsenosti s niečím takýmto záhadným sa dostávame na pokraj numinózneho. A teraz predpokladajme, že vám niekto povie: „Vo vedľajšej miestnosti je veľký a vznešený duch,“ a vy tomu uveríte. Vaše pocity sa budú ešte menej podobáť na prostý strach z nebezpečenstva: no i tak budete hlboko rozrušení. Budete cítiť úžas a akési umenšenie ega –

akosi nedokážete uniesť skutočnosť, že ste vystavení pohľadu tohto návštevníka. Je to emócia, ktorá by sa dala vyjadriť Shakespearovými slovami

„Môj duch sa pred ním krčí“ (Macbeth 3. dejstvo, 1. výstup). Tento pocit by sme mohli nazvať posvätnou bážňou a to, čo ju vyvoláva, nazývame numinóznym.

Nuž a nič nie je istejšie ako to, že človek už v najranejších obdobiach začal veriť, že vesmír je osídlený duchmi. Profesor Otto možno až príliš rýchlo dospel k záveru, že už od samého začiatku ľudia k týmto duchom pociťovali numinóznú bázeň. Je nemožné to dokázať z pochopiteľných dôvodov, pretože to, čo človek vysloví pri stretnutí s numinóznym, a to, čo človek vysloví pri obyčajnom strachu z nebezpečenstva, je dosť podobné. Môžeme napríklad povedať, že sa „bojíme“ ducha, ako sa „bojíme“ nárastu cien. Je preto teoreticky možné, že kedysi ľudia duchov považovali jednoducho za nebezpečných a báli sa ich, podobne ako sa boja tigrov. Isté však je, že dnes numinózne zážitky stále existujú a že ak začneme od seba, dokážeme ich vystopovať až do nášho detstva.

Jeden moderný príklad nachádzame (ak nie sme príliš pyšní, aby sme ho tam hľadali) v knihe *Vietor vo vŕbach*, kde sa Ondatřík a Krtko blížia k ostrovu, na ktorom sídli Pan.

„Ondatřík,“ zašepkal rozochvene Krtko, „aj ty sa tak bojíš?“

„Či sa bojím?“ zamrmlal Ondatřík a oči mu žiarili nevýslovnou láskou. „Báť sa jeho? Och, to nikdy, nikdy. A predsa – a predsa – ach, Krtko, veruže sa bojím.“

Ak pôjdeme o sto rokov dozadu, nájdeme hojnú zásobu príkladov u Wordswortha, z ktorých asi najlepšie sú v prvej knihe *Prelúdia*, kde opisuje svoj zážitok počas plavby po jazere v ukradnutom člne. Ak pôjdeme ešte ďalej do minulosti, nájdeme veľmi jasný a silný príklad u Maloryho, keď „rozochvel sa náramne pán

Galahad, lebo jeho smrteľné telo začalo vidieť veci duchovné“³. Na začiatku nášho letopočtu nachádzame čosi podobné v Apokalypse sv. Jána, kde autor padá k nohám zmŕtvychvstalého Krista „ako mŕtvy“. V pohanskej literatúre nachádzame Ovídiiov obraz temného hája na Aventine, o ktorom by ste už pri prvom pohľade povedali *numen inest*⁴ – „na tomto mieste straší“ alebo „je tu akási zvláštna prítomnosť“; a Vergílius nám dáva Latinov palác, ktorý je „hrozný (*horrendum*) svojimi lesmi a posvätnosťou (*religione*) dávnych dní“⁵. Istý grécky fragment, pripisovaný – aj keď je to dosť nepravdepodobné – Aischylovi, nám hovorí o tom, ako sa zem, more a hory trasú pod „hrozným okom svojho Pána“.⁶ A ešte ďalej v minulosti nám Ezechiel vo svojom zjavení hovorí o „bytostiach a kolesách“ a ako bol „duch bytostí v tých kolesách“ a Ezechiel, keď to všetko videl, „padol v hrôze na tvár“⁷; a Jákob, ktorý sa prebudil zo svojho zvláštneho sna, hovorí: „Akú hrôzu vzbudzuje toto miesto!“⁸

Nevieme, ako hlboko do histórie tento pocit siaha. Najdávnejší ľudia určite verili vo veci, ktoré by v nás taký pocit vzbudili, keby sme v ne verili aj my. Preto sa zdá pravdepodobné, že numinózna bázeň je taká stará ako ľudstvo samo. Nás však nezaujímajú predovšetkým dátumy. Dôležité je, že tým či oným spôsobom niečo také vzniklo, je to veľmi rozšírené a nemizne to z našej mysle ani nárastom poznania, ani rozmachom civilizácie.

No a táto bázeň nie je dôsledkom úvah o viditeľnom vesmíre. Z obyčajného pocitu nebezpečenstva nie je možné vyvodiť pocit tajomna a už vonkoncom nie zážitok numinózneho. Možno namietnete, že prví ľudia, obklopení reálnym nebezpečenstvom, a teda veľmi vystrašení, si vymysleli čosi tajomné a numinózne. V istom zmysle sa to môže zdať prirodzené, ale tu si treba uvedomiť, čo tým máme na mysli. Zdá sa vám to prirodzené, pretože keď máte rovnako ľudskú povahu ako vaši

predkovia, viete si samých seba predstaviť, ako opustení a obklopení nebezpečenstvom reagujete rovnakým spôsobom; a táto reakcia je skutočne „prirodzená“ v zmysle, že je v súlade s ľudskou prirodzenosťou. Vôbec však nie je „prirodzená“ v tom zmysle, že idea tajomného či numinózneho je už vopred obsiahnutá v skutočnosti nebezpečenstva. Alebo, že akékoľvek vnímanie nebezpečenstva či odpor voči zraneniam a smrti, ktoré môže nebezpečenstvo priniesť, by mohlo viesť k čo i len najslabšej koncepcii hrôzy z duchov či numinózne bázne v inteligentnom mozgu, ktorý takejto hrôze a bázni už vopred nerozumie. Keď človek prechádza od fyzického strachu k hrôze a bázni, robí totálny skok a obáva sa niečoho, čo by nikdy nemohlo byť *dané* (ako je *dané* nebezpečenstvo) fyzickými faktmi a vzniknúť logickou dedukciou z nich. Väčšina pokusov vysvetliť numinózne vychádza z toho, že je to už dávno vysvetlené – napríklad, keď nám antropológovia vykladajú, že to celé vzniklo zo strachu z mŕtvych, no akosi nám zabudnú vysvetliť, prečo by práve mŕtvi ľudia (ktorí sú zaiste tým najmenej nebezpečným druhom ľudí) mali vzbudzovať tento čudesný pocit. Tvárou v tvár všetkým takýmto pokusom musíme trvať na tom, že numinózna hrôza a bázeň sú v úplne inej dimenzii než obyčajný strach. Hrôza a bázeň závisia od toho, ako človek interpretuje vesmír, alebo z dojmu, akým na neho vesmír pôsobí. A presne tak ako tvorovi neschopnému estetického zážitku žiadny výpočet fyzikálnych vlastností krásneho objektu nikdy nedokáže vyjadriť jeho krásu a ani v najmenšom naznačiť, čo myslíme pod pojmom krásu, nie je možné, aby nejaký faktický opis prostredia dokázal vyjadriť tajomno a numinózne, a to ani v náznakoch. Na posvätnú bázeň môžeme mať podľa všetkého len dva názory. Buď je to skrat v ľudskej mysli, ktorý nezodpovedá ničomu objektívnemu a neplní žiadnu biologickú funkciu, zato však nevykazuje žiadnu tendenciu z tejto mysle vymiznúť, ba často sa plne rozvinutý vyskytuje napríklad u básnika, filozofa či svätca, alebo

je to priama skúsenosť so skutočne nadprirodzeným a správne by sme ju mali nazývať zjavením.

Numinózne nie je to isté čo morálne dobré a človek premožený bážňou má tendenciu (ak je ponechaný sám na seba) považovať numinózne za niečo, čo je „mimo dobra a zla“. To nás privádza k druhému prúdu či prvku náboženstva. Všetky ľudské bytosti, o ktorých počuli dejiny, pripúšťajú istý druh morálky – jednoducho cítia, že isté veci „by mali robiť“ a isté veci „by nemali robiť“. Tieto pocity sa podobajú bázni v jednom ohľade: nedajú sa logicky vydedukovať z prostredia a fyzických zážitkov človeka, ktorý tieto pocity má. Môžete dokola omieľať frázy typu „chcem“ a „musím“ a „lepšie by som spravil, keby som“ a „neodvážujem sa“, no nedostanete sa ani o kúsok bližšie k vysvetleniu, kde sa vzalo „mal by som“ a „nemal by som“. A opäť tu sledujeme podobnú vec. Každý, kto sa dnes pokúša vedecky objasniť, ako vznikla morálna skúsenosť, ju vysvetľuje presne tým, čo sa pôvodne snažil vysvetliť – ako keď sa ju istý slávny psychoanalytik pokúša vysvetliť prehistorickou otcovraždou. Ak otcovražda vyvolala pocit viny, bolo to preto, lebo ľudia cítili, že ju nemali spáchať: keby to necítili, nemohla by vyvolať pocit viny. Morálka, podobne ako numinózna bázeň, je skokovou zmenou. Človek ňou prekračuje čokoľvek, čo by mohlo byť „dané“ faktmi skúsenosti. A má jednu vlastnosť, ktorá je príliš pozoruhodná, aby sme ju mohli ignorovať. Morálky prijímané ľuďmi sa môžu líšiť – aj keď v základe nie až tak veľmi, ako sa často vyhlasuje – no všetky majú spoločnú jednu vec: predpisujú správanie, ktoré ich vyznávači nedokážu dodržiavať. Všetci ľudia sedia na lavici obžalovaných nie podľa nejakých cudzích etických kódexov, ale podľa svojich vlastných, a všetci ľudia sú si preto vedomí viny. Tým druhým prvkom v náboženstve je teda uvedomovanie si nielen morálneho zákona, ale morálneho zákona, s ktorým súhlasíme a zároveň ho neposlúchame. Toto